

Ысакова А.М., Анарбаева Д.М., Арипова Г.С.

**МАНАС ТААНУУ САБАГЫН ОКУТУУНУН ЖАНА ЖАЗУУ ЖУМУШТАРЫН
ЖҮРГҮЗҮҮНҮН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Ысакова А.М., Анарбаева Д.М., Арипова Г.С.

**ОБУЧЕНИЕ ЗАНЯТИЮ МАНАСОВЕДЕНИЕ И НЕКОТОРЫЕ ЗАДАЧИ
ПРОВЕДЕНИЯ ПИСЬМЕННОЙ РАБОТЫ**

A.M. Ysakova, D.M. Anarbaeva, G.S. Aripova

**TRAINING CLASSES, MENASVETA AND SOME OF UNDERTAKING
WRITTEN WORK**

УДК:371-8.76

Макалада манас таануу сабагында жазуу жумуштарын жүргүзүү жөнүндө берилген.

Данная статья посвящено к занятию манасоведение, как правильно писать письменную работу.

This article deals with the subject introduction to Manas, How to write correctly the written works

“Манас” эпосу – кыргыз элинин рухий дүйнөсүнүн ыйык мурасы, “Манас” казынасынан дайыма азыктанып туруу, анын ордолуу ойлорун боюбузга, жан дүйнөбүзгө терең сиңирип, Мекенибиздин патриоту болуу улуу мурасыбызды ар тараптан үйрөнүп, “Манасты” билүү аны менен сыймыктануу – биздин ыйык милдетибиз. Манас – кыргыз элин жок болуп кетүүдөн сактаган, бар болуп жашоого үйрөткөн, кыйынчылыктарды жеңип чыгууга такшалткан – улуу сабак. Ошондуктан, Манас – бул байыркыны, кечээгини, бүгүнкүнү жана эртеңкини бириктире кармаган бүтүндүк.

Манастын бүт аракетин бөлүнгөн эл-журтту бүтөйм, үзүлгөнүн улайм, чачылганын жыйнайм деген максатта болгон.

«Манас» тарыхый санжыра эмес. Бул баарынан мурда ошол тарыхый жана реалдуу окуялардын негизинде кыргыз элинин чыгармачылык генийинен жаралган, улам такталып, тазарып, артыкбаш жүктөрдөн бошонуп, керектүү зарыл жаңы кошумчаларды кабыл алып, тулку боюна сиңирип, өзүнүн бүгүнкү көз кайкыган бийиктигине жеткен көркөм чыгарма. (Ч.Айтматов)

“Манас” – кыргыз элинин узак мезгилдер аралыгындагы ар кандай жагдайларын камтыган баатырдык эпос. Анткени, “кыргыз эли кылымдар бою өз табылгалары менен билгендерин, оң-терс, жакшы-жаман, дос-кас, турмуш, жаратылыш, коом жөнүндөгү түшүнүктөрүн, маралдык нормаларын эл оозунда оозеки жаралган ушул чыгармага топтошкон.” 1. делинсе А.А.Радлов: “...элдин бардык турмушунун жана бардык умтулууларынын чагылышы” 2 десе, В.М.Жирмунский: ““Манас” – кыргыз фальклорунун бай мазмуну, жогорку көркөмдүгү менен өзгөчөлөнгөн жеткен чеги, эң артык үлгүсү. Өзүнүн эбегейсиз зор масштабы боюнча буга чейинки белгилүү элдик эпикалык чыгармалардын бардыгынан зорлук кы-

лат.” 3. дейт. Чындыгында “Манастын” С.Каралаевден жазылган бир гана вариантынын көлөмү – 500553 сап ыр. Ал эми дүйнөлүк эпикалык адабияттан алганда гректердин “Илиадасы” – 15693 сап ыр болсо, “одиссеясы” – 12110 сап ырдан турат. Б.а. экөөнү кошун эсептептегенде “Манас” алардан 27803 сапка көп, тактап айтканда 20 эсеге Индиялыктардын “Махабхаратасынан” – 2 эсе, Фирдавсийдин «Шахнамесинен» 4 эсе, өзбек элинин «Алпамышынан» 18 – эсеге көптүк кылат. “Манас” эпосу бүгүнкү күндө эле эмес, Улуу Октябрь революциясына чейинки кыргыздардын маданий, рухий ал эле эмес саясий-социалдык турмушунда чоң роль аткарган. Анткени Б. Юнусалиев белгилегендей: “жүздөгөн жылдар бою кыргыздар үчүн бул эпос таалим алуучу роман болуп эсептелген, таасирдүү сахнанын жана экрандын, өткөндү эске салуучу тарых керебинин милдетин аткарып келген.” Бул касиет бүгүнкү күндө да өз баркын жогото электигин шекшинбей эле айтсак болот. Анткени “Манас” кайсы доор болсо да, көркөм чыгарма катары элди канааттандырып, руханий рахат тартуулоочу кереметин жоготпогон уникалдуу чыгарма. Ошон үчүн “Манас” кыргыз элинин улуттук сыймыгы гана болуп саналбастан, дүйнөлүк көркөм маданияттын казынасында да кошкон салымы эбегейсиз десек болот.

Эпостун негизги темасы жана идеясы бири-бири менен тыгыз байланышкан тутумдаш бирге чечилүүчү темалардан болуп саналат. Ушул жерде аныктай турган жагдай атуулдук ар-намыс менен патриоттук сезимин кээ бир көз карашта бир беткей түшүшү катары карап жүрүшкөндүктөн булардын ажырымынкөрсөтүп коюу зарылдыгы турат.

Анткени ар бир инсандын өзүнө тиешелүү жекече ар намысы – б.а. ар бир инсандын жүрүштурушу, адат-сапаты, жорук-жосуну, тарбиялык деңгээли, мүнөзү, ички-сырткы адамдык касиети, абийирин таза сактоосу, булганыч, бузуку, пас, терс ишке барбоосу, адамгерчиликтен чыкпоосу, адамдык кадыр-баркын кетирбөөсү аталат. Ушул касиеттердин бардыгы атуулдук түшүнүгүнө өтүп, ал жалпы элге пайда келтирип, кызмат кылууга түрткү болуп ата жол ачса, анда патриоттук ар-намыска өтөт же айланат.

Манас таануу сабагын окутууда жазуу жумуштарын жүргүзүүгө өзгөчө маани берилет. Бул улуу эстелик мураска арналып студент тарабынан доклад, реферат же сочинение жазылабы – мунун баары эпостун эл арасынан жыйналышын, изилденишин, манасчылар жөнүндөгү маалыматтарды, негизги чагылдырган темасын жана идеяларын, образдар системасын, поэтикалык ж.б. өзгөчөлүктөрүн тереңдетип өздөштүрүү максатына баш ийдирилет. Мында студент мугалим айтып берген маалыматтар менен гана чектелип калбай (сөз үйгө берилчү жазуу жумуштары жөнүндө жүрүп жатат), кошумча материалдардан кеңири пайдаланып, өздөштүргөнүн өз сөзү менен (сочинение жазган учурда) же өз пикирин кошуп (доклад, реферат жазган маалда), чыгармачылык менен иштеши керек.

Биз жазуу жумуштарынын ичинен негизинен, сочинениеге токтолмокчубуз. Деги сочинение деген эмне? Муну аныктап алуу учун орустун белгилүү окумуштуу методисттеринин бири А.А.Липаевдин пикирине кайрылабыз: ”Сочинение деп окутуучу сунуш кылган теманын мазмунун ачыш үчүн студент өз алдынча ойлонуп, ал боюнча жекече пикирин жазган жазуу жумушун айтабыз. Башкача айтканда, кандайдыр бир манилүү маселеге арналган белгилүү тартиптеги жазуу жүзүндөгү ой”. Ал эми аны жаздыруудагы “эң башкы максат манас таануу сабагы боюнча студенттердин билимин текшерүү жана алган билимин практикада пайдалана алууга үйрөтүү, баланын турмушка болгон көз карашын, тигил же бул маселе, адабий процесс боюнча ойлонгон оюн кагаз бетине канчалык денгээлде түшүрө алаарын байкоо болуп эсептелет”. Ар кандай сочинение чакан үч бөлүмдөн (кириш сөз, негизги бөлүм, корутунду) турушу аларды органикалык жактан тыгыз байланыштыруу, кандай гана темадагы сочинение болбосун аны сабаттуу да катасыз да жазуу, теманы бардык жагынан толук ачуу сыяктуу эң башкы талаптарды ичине камтыйт.

Сочинение негизинен көнүктүрүүчү жана контролдук сочинение болуп экиге бөлүнөт. Сочинениенин бул эки түрү жүргүзүлүш мүнөзү боюнча бири-биринен кыйла айырмаланат. “Эгер көнүктүрүүчү, үйрөтүүчү мүнөздөгү сочинениелер кээде бир жумалык мөөнөт менен берилип, аны жазууда студентке кошумча адабияттардан пайдаланууга уруксат берилсе, контролдук сочинение аудиторияда белгилүү бир мөөнөттө жазылып бүтүп, тапшыры-

лууга тийиш. Мында студенттин кошумча адабияттардан пайдаланууга акысы да жок.”

Сочинение жазып келүүгө тапшырма берилердин алдында окутуучу сөзсүз түрдө аны кандай кылып жазуу керек экендиктери туурасында студенттерге түшүндүрүп багыт берүүсү талап кылынат. Мында окутуучу студенттин сочинениени жазууда кайсы маселелерге токтоло тургандыгын түшүндүрүп анан түзүүгө өзгөчө көңүл буруп, абзацтын, тыныш белгилеринин колдонулушун дагы да кайталап эстериине салып койгону оң.

Сочинение жазып келүүгө бир жума убакыт берсе жетишет. Бул убакыттын ичинде студент керектүү адабияттарды таап, анан сөзсүз түрдө чыгарманын өзүн карап чыгууга эң сонун үлгүрөт. Сочинение тапшыруу мөөнөтүнөн кечиктирилбеши керек.

Окутуучу ар бир сочинениеге анын жакшы жагын, кемчиликтерин так көрсөткөн чакан рецензиялар жазуусу керек. Темага бардык жагынан жооп берип, мазмундуу катасыз, таза жазылган сочинениелерди өзүнчө бөлүп алып, мугалим алардын ичинен бир-экөөн студенттерге үлгү катары окуп берет.

Мындай саамалык студенттерди сочинение жазууга үйрөтүү ишине өз салымын кошотго деген ойдобуз.

Сабакты баштоодон мурда муз жаргыч же балдарды оюн ойнотуу менен баштаган бир топ алгылыктуу. Бул оюндарды ойнотуу аркылуу балдардын көңүлүн сабакка буруу, алардын эске тутумун бекемдөөгө жетишсе болот.

Оюндун шарты мындай: Тайпадагы студенттер экскурсияга жөнөшөт. Ар бир бала өзүнүн атын айтып, анын баш тамгасына бир мөмө жемиш же дагы башка нерселерди айтса болот. Мисалы: Менин атым Асан, экскурсияга алма алып алдым. Калгандар кезеги менен тез-тез бирин-бири кайталап айтып чыгышат. Адашпоосу керек адашкандар оюндан чыгарылып, жаза алышат.

Бул оюндан соң балдардын бардык көңүлү сабакка бурулат.

Адабияттар:

1. Алымов Б. Мектеп сочинениенси 1-к. – Ф. 1982.
2. Оторбаев Б.К КМУУ нун доценти. Эл агартуу “Манас” боюнча жазуу жумуштарын жүргүзүүнүн айрым маселелери.
3. “Кыргыз руху - “Манас” Ала-Тоо 1995.”
4. Айматов Ч. Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу “Манас” 1-к. Ф. 1984.

Рецензент: д.филос.н., профессор Үтүров К.